

ולענין אמירת 'בוקר טוב' וכד' – משמע מדברי הפוסקים שאין להקל לומר לאבל אלא לאחר שלשים (ע' ברמ"א שפה, א ובבאר היטב ובא"ד תקנ"ד, כ ובפמ"ג ומשנ"ב שם). ויש שהתירו בכעין זה מצד עיקר הדין (ע' במובא בפני ברוך שם). ע"ע במובא ביוסף דעת סנהדרין יח.

דף כב

'מכי מהדריתו אפייכו מבבא דאבלא אתחילו מנו'. בזה מתפרש הכתוב ביוסף ויעש לאביו אבל שבעת ימים, אף על פי שהיה זה קודם הקבורה – כי כל חיל פרעה המלויים נפרדו מיעקב ופנו לארצם. ולכן אמרו אבל כבוד זה למצרים – שאילו לבניו עדיין לא חלה האבילות עד הקבורה (עפ"י משך חכמה ויחי ג, י – לפי הירושלמי. ועתוס' לעיל כ. ד"ה מה חג).

'על כל המתים כולן מדהה מטתו הרי זה משובח' – כי אין דרך להתאבל עליהם ולהספידם כל כך, ויותר כבוד להם כשנקברים במהרה משיעמדו הרבה ולא יספידו. 'על אביו ועל אמו הרי זה מגונה' – שחייב הוא להספידם ולקונן עליהם הרבה (נמוקי יוסף).

'רצה ממעט בעסקו רצה אינו ממעט בעסקו' – שאף על פי שנאסר במלאכה, לא נאסר במשא ובמתן שאין בו מלאכה. ויש מפרשים: סחורה המותרת לו כגון דבר האבד (נמוקי יוסף. וכ"כ התוס' (להלן כו). שמדובר בדבר האבד).

(ע"ב) 'חולץ'. חליצת כתף היינו הוצאת הזרוע מן הקרע של החלוק, עד שזרועו עם כתפו מגולות. וענין זה כדי לבנות עצמו ולהראות הקרע לכל (עפ"י רי"ף ונמוקי יוסף. ושארם להלן שבנשיא חולץ מימין ומשמאל – צריך לקשור בגדיו שלא יפלו על ידי אזור. נמו"י). כתב הרמ"א (יו"ד שם, יז עפ"י סמ"ק וארחות חיים. וע' גם בריטב"א) שבזמן הזה אין נוהגים כלל בחליצת כתף. ואולם יש מחכמי הספרדים שכתבו לנהוג כן, מלבד אם הבן גדול בתורה, אין צריך לחלוץ שלא יתבזה בפני המון העם ותלמידיו (ע' בספר מאור ישראל להגר"ע יוסף שליט"א).

'אלא למאן דאמר רבי יעקב בר אחא, אמאי נמנע רבי ולא חלץ, הלא רשב"ג אביו של רבי, שמת נשיא הוה וכולי עלמא מיחייבי למיחלץ – גם רבי יעקב בר אחא עצמו. קשיא'.

'על כל המתים כולן מבפנים על אביו ועל אמו קורע מבחוי'. רש"י פירש 'מבפנים' – תחת המקטורין. וצריך באור, הלא לעיל אמרו שצריך לקרוע הבגד העליון דוקא. ונראה לפרש כוונתו (כפירוש רי"צ גיאור המובא בפוסקים) שעושה הקריעה בחיקו בפנים, ולעולם בבגד החיצון. ורש"י שעל הרי"ף פירש 'בפנים' – בבית, שאין רואים כשקורע. וכפירוש זה נראה עיקר, שכן נראה ממה שהביאו בסמוך שבנשיא הורה רב חסדא לקרוע בפירסום (שפת אמת. ובשו"ע פסק כשני הפירושים).

'על חכם חולץ מימין על אב בית דין משמאל'. בסמוך מבואר שאב בית דין עדיף מחכם, שלכך אב"ד שמת כל בתי מדרשות שבעירו בטלים ואילו חכם שמת אין בטל אלא בית מדרשו. ולפי זה צריך לומר

שחליצת שמאל חמורה יותר מחליצת ימין. וכתבו הראשונים שלפי צורת הלבישה שבימיהם היתה הקריעה ניכרת יותר בצד שמאל (עריטב"א; ר"י מלוניל ור"י מפריש. ויש אומרים לפי שקריעת שמאל כנגד הלב, לכך היא חשובה יותר).

ויש מי שכתב עפ"י דברי רש"י (וכן הוא באור זרוע ח"ב תיז), ש'חכם' האמור בכאן היינו רב המורה הוראה לעיר והוא חשוב מאב"ד. ואילו בסמוך מדובר על חכם סתם שמלמד לתלמידים אך אינו רב העיר. ואולם חילוק זה אינו מחוור, כי בשאר מקומות נראה שאב בית דין עדיף מחכם (ע' בהוריות יג:). [ותואר 'חכם' מיוחד להוראת איסור והתר, ותואר 'אב בית דין' מיוחד לדיני ממונות] (עפ"י מאור ישראל).

'חכם שמת בית מדרשו בטל'. הרמב"ן (בתורת האדם) ועוד ראשונים כתבו הטעם, כדי שלא יתעצלו בהספדו בשבעת ימי האבל. ומרש"י משמע שהטעם הוא כדי להראות אבלותם שנחסר המזג. ונפקא מינה בין הטעמים, בזמן שאין מספידים כגון בימים שאסורים בהספד, להרמב"ן מותר ללמוד שם ברבים ולרש"י אסור. 'וכך נהגנו בפטירת חותני הגאון ז"ל שנפטר כ"ו אייר ונסתלקנו מלהספידו בער"ח סיון, ומכל מקום בטלו בית מדרשו כל ז' (עפ"י משיב דבר ח"ה נח).

אעפ"י שמרוב הראשונים משמע כטעם הרמב"ן, מתלמידי ר' יחיאל מפריש משמע כפרש"י שהטעם הוא משום אבלות ולא מפני ההספד, שכן כתב: 'חכם שמת, בית מדרשו שרגיל ללמוד בו תורה, ותלמידיו שהיו רגילין ללמוד לפניו, בטלין כל אותו היום, אפילו לאחר שנקבר, אבל כל שבעה לא, שלא מצינו בשום מקום שיצטרכו להיות מתאבלים' – משמע שנקט שביטול בית המדרש הוא מנהג של אבלות ולא משום ההספד. ראה עוד על שתי שיטות הללו בספר מנהגי ישראל ח"א פרק כח.

– 'מה ששאל בני יקירי שי' על מנהגן של ישראל ללמוד בבית האבל ר"ל, לא משום האבל לומדין אלא משום המת ולעשות נחת רוח לנשמתו... עכ"פ כל הענינים הוא שלא יהיה הנשמה שוממת כשתמצא הבית שומם, וכדאיתא בפרק שואל (שבת קנב) דאם אין אבלים מושיבים עשרה אנשים. ובודאי אם יכול האבל לישיב בחדר בפני עצמו ראוי ונכון הוא, אבל באם אי אפשר שרי, והרי יושבים ולומדים בפני עצמם ואין להם עסק עמו.

ומה שהקשה מקל-וחומר דתלמיד חכם שמת בית מדרשו בטל, כבר כתב רש"י ז"ל שם דהיינו תלמידיו והיינו להראות אבלות שנחסר המזג, אבל חביריו של המת וכדו' אין זה בכלל 'בית מדרשו'. וכן עשינו בפטירתו של חותני הגאון ז"ל, דבבית המדרש הישיבה הק' בטלו, ומכל מקום במקום שנפטר למדו עשרה אנשים מן השוק כדי לעשות נ"ר לנשמתו' (מתוך תשובת הנצי"ב (משיב דבר ח"ה נו) לבנו הגר"ח ברלין. וע"ש בסימנים הבאים).

דף כג

'יקורין שבעה ויוצאין'. משמע דוקא בשבת נכנסים לבית הכנסת כדי לקרוא בתורה, אבל לא בשני ובחמישי מאחר ואין ציבור בבית הכנסת, אין חיוב להתאסף לקריאה – ומשמע שאין חובה זו חלה אלא כאשר הציבור נאספים (עפ"י תשובת הגר"י רוזין, הובאה בשו"ת מנחת יצחק ח"ב מא).

'... ואין אומרים שמועה ואגדה בבית האבל. אמרו עליו על ר' חנניה בן גמליאל שהיה אומר

ג. במקום הצורך כתבו הפוסקים, יכול האבל לצאת מביתו. ויצא בלילה לאחר שכלתה רגל מן השוק (עפ"י רמ"א שם, מתרומת הדשן). וכגון אם קשה לו לישן במקום שיושבים בו שבעה, מותר לילך בלילה לישן בביתו (ע' חכמת אדם קסה, יא; אגרות משה יו"ד ח"ב קעב).
ד. מסתבר שרופא אבל יוצא לילך ולרפא את החולה אפילו אין בו סכנה, ואפילו למי שיש לו מיוחדים בעלמא, אך אין לו ליטול שכר אלא תשלום עבור הוצאותיו בלבד (עפ"י מנחת שלמה ח"ב צו, יא).

ז. אבל בשלשה ימים הראשונים אסור בשאילת שלום. ואם מי שאינו יודע שואל בשלומו – מודיעו שהוא אבל ואינו משיב לו.

משלשה ועד שבעה – משיב למי ששאל בשלומו [כגון שלא ידע שהוא אבל], והוא אינו שואל בשלום אחרים, וגם אחרים אינם שואלים בשלומו.

משבעה ואילך שואל ומשיב כדרכו (ואפשר אף בהוספת ברכה לשואל, כדרך המשיבים. ערש"ש), אבל אחרים אינם שואלים לו שלום עד שלשים יום – בשאר קרובים, ובאביו ואמו כל י"ב חדש – שאין לו שלום.

לכבוד הרבים מותר לשאול בשלומם אפילו בתוך השבעה, כמו שעשה רבי עקיבא כשנכנסו כל ישראל להספיד על בניו.

א. מבואר בריטב"א (כז) שנענוע בראש אינה בכלל שאילת שלום.

ונראה שגם שאר ברכות ואיחולים אינם בכלל האיסור (ע' גשר החיים כא, נחמו עמי כא, י – וכן יש להביא מסנהדרין יח גבי כהן גדול שאומר לעם תתברכו מן השמים, ויש דעות שנוהג בו אבילות. וי"ל).

ב. אפשר שאמירת 'שלום עליכם' בברכת הלבנה אינה בכלל האיסור, ואף בשבעת ימי האבלות (עפ"י מנחת שלמה ח"ב צו, יג).

ח. המוצא את חברו אבל עד שלשים יום, ובאביו ואמו עד י"ב חדש – מדבר עמו תנחומין. לאחר זמן זה אינו מדבר עמו תנחומין כדרכו [מפני שמעורר אצלו מחדש את הכאב] אבל מדבר עמו מן הצד (רש"י: אומר לו תתנחם ואינו מזכיר שם המת).

מי שמתה אשתו ונשא אשה אחרת, אין המנחם רשאי ליכנס לביתו לדבר עמו תנחומים. מצאו בשוק אומר לו בשפה רפה ובכובד ראש.

מבואר בברייתא לעיל (כ). שתנחומי הרבים אינם אלא בתוך שבעה.

דפים כא – כב

לז. א. אחד האבלים שבא באיחור לביתו לאחר שהתחילו לישב שבעה, האם מונה שבעה עמהם או מונה לעצמו?
ב. מאימתי מתחילים למנות שבעת ימי האבל?

א. הבא ממקום קרוב; אם מגיע בשלשה ימים ראשונים, וגם גדול הבית יושב בבית (רבי יוחנן) – מונה עמהם (הואיל ויכול לבוא בתחילת האבלות, נחשב כאילו כבר בא ומצטרף אליהם). מכאן ואילך – מונה לעצמו. רבי שמעון אומר אפילו בא ביום השביעי מונה עמהם. והוא שבא ומצא מנחמים (כן מסרו בשם רבי). בא ומצא שנעדרו לעמוד ועדיין לא עמדו – תיקו (רב ענן. ובנמוקי יוסף הביא מבה"ג לקולא).
בא ממקום רחוק, אפילו בשלשה ימים ראשונים – מונה שבעה לעצמו.

רב חסדא אמר: הלכה כרבי שמעון, וכן אמר רבי יוחנן. רב נחמן אמר: אין הלכה כרבי שמעון. והסיקו הלכה כרבי שמעון, שהלכה כדברי המיקל באל.

הגדרת 'מקום קרוב', כתבו בה"ג ור"ף: עשר פרסאות, כדי הליכת יום אחד. ודעת כמה פוסקים שבזמננו כל שיכול להגיע באותו יום בנסיעה כגון במסילת הברזל, הרי זה מקום קרוב (כן הורה מהרש"ם, וכן בערוך השלחן, וכן בשו"ת רב פעלים (ח"ב לט). וכתבו שכן המנהג). ולפי זה נראה שבזמננו יש להקל גם בשיכול להגיע במטוס אל גדול הבית ביום אחד, מונה עמהם (עפ"י מאור ישראל). ואולם בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג סו"ס"י כא) כתב, כיון שצריך להוצאת כסף רב להגיע למקום, נחשב כאין יכולים לבוא (ובח"א רנג כתב לענין זמן התחלת האבלות כיון שלא מצוי כלל שיסעו למדינה מרוחקת להיות בקבורה הרי זה מקום רחוק ולכך הנשארים מתחילים באבלות מיד).

ועוד כתב שם למעשה שאין להורות דין 'גדול הבית' אלא כשמוכים האבלים על שלחן אביהם, וכן באחים האוכלים מתפוסת הבית ואינם מרויחים באופן עצמאי. ואין דין גדול הבית נוהג אלא כשלא ידע שמת עד שבא למקום האבלים, ודוקא אם יושבים במקום המיתה או הקבורה.

הלך גדול הבית לבית הקברות עם המת; אם בא לבית בתוך שלשה – מונה עמהם. לאחר שלשה – מונה לעצמו.

נראה מתוך הלכות גדולות שאם בא גדול הבית מבית הקברות בתוך שלשה, אפילו בא ממקום רחוק מונה עמהם (עפ"י תוס'). ויש סוברים שאפילו בא הגדול מביתו שבמקום קרוב לבית האבלים, מונה עמהם (עתוס' שנסתפקו בו; שו"ת הרשב"א ח"ה תקלב. וראה באריכות במאור ישראל שנקט להלכה להקל בדבר).

לפי פירוש אחד בתוס', ההולך לבית הקברות וחזר לאחר שלשה ימים אינו מונה עמהם אפילו יש גדול בבית ואפילו לרבי שמעון. ודוקא מי שהיה בעיר אחרת מונה עמהם כשבא. ועוד פירשו: הבא ממקום אחר ולא היה גדול הבית בבית אלא הלך עם המת לבית הקברות, אם חזר הגדול תוך שלשה – מונה האורח עמהם, ואם חזר הגדול לאחר שלשה – מונה האורח לעצמו, בין לחכמים בין לרבי שמעון.

ב. האבלות מתחילה משייטתם הגולל [ולהלן (כו) נחלקו תנאים מאימתי כופים המיטות, משיצא המת מפתח ביתו או משעת סתימת הגולל]. ואם שולחים את המת לקבורה במקום אחר, מתחלת האבלות משעה שמחזירים פניהם ממנו בשער העיר לחזור לביתם.

א. 'סתימת הגולל', פרש"י (בסנהדרין מז:): הוא הדרך הנתון על הארון לכיסוי. ורבנו תם פירש 'גולל' – אבן גדולה הנתונה למצבה. ולדבריו כאשר אין מניחים מצבה באותה שעה מתחלת האבלות בגמר תיקון הקבר בעפר (עפ"י תוס' ותורא"ש שם).

ב. כתב הרמב"ן: זה שאמרו משעה שמחזירים פניהם מן המת, דוקא כשנקבר בעיר אחרת אבל נקבר בבית הקברות שסמוך לעיר והם חוזרים מיד בו ביום, אין נוהגים אבלות עד שיחזרו הקרובים ויאמרו כבר נקבר שהרי דעתם עליו וכמונח לפנייהם דמי (וע"ע נמוקי יוסף שנראה מדבריו שאין הדבר מוסכם. והסכמת הפוסקים שמשעה שנאמר להם שנקבר או כשמשערים שנקבר – מתחילים באבלות. ע' יו"ד שעה; פני ברוך ח,ה. וע"ע בשו"ת יביע אומר ח"ח יו"ד לד, ב. ונראה לכאורה שכיום שניתן לברר בקלות זמן הקבורה, אי ידיעתם אינו נחשב 'ספק' להקל בו).

- ג. אם מקצת מהאבלים הולכים עם המיטה לעיר אחרת ומקצתם נשארים – ההולכים מתחילים באבלות משיסתם הגולל, והנשארים משעה שפונים לחזור. וכן המנהג. ובירושלמי יש שיטות נוספות (עפ"י תוס'; יו"ד שעה, א-ב; אגרות משה יו"ד ח"א רנג וח"ב קע).
- ד. נחלקו פוסקים אחרונים כאשר מת במקום אחד, ויש אבלים במקום רחוק שהודיעים על המיתה והם אינם מגיעים לקבורה; יש סוברים שיתחילו אבלותם מיד – כן דעת הגאון מהרש"ם, וכן הורו הגר"מ פינשטיין וצ"ל (אגרות משה ח"א רנג) ויבלח"א הגרש"ה וואזנר (ע' שבט הלוי ח"ג קסה וח"ז קצ).
- ואולם דעת הנצי"ב (משיב דבר ח"ב עב – דלא כחותנו) והגר"מ אריק (אמרי יושר ח"א סא) להחמיר ולמנות משעת הקבורה. וכן הורה למעשה הגרב"צ אבא שאול וצ"ל (אור לציון ח"א יו"ד ל), שאף בדיעבד לא עלתה האבילות אלא משעת הקבורה ואילך. וכן נקט לעיקר הגרש"ז אויערבך וצ"ל (מנחת שלמה ח"א צא, כה), אלא שכתב שם שכיון שאינו טרוד בקבורה, חייב בכל המצוות חוץ מתפלין [ונטה שם מדברי הנצי"ב שאסר בבשר ויין עד שעת הקבורה. וצ"ע]. ולכל הדעות, כאשר שולחים את המת במטוס להיקבר במדינה אחרת, הנשארים מתחילים באבלות מיד כשהמטוס החל לטוס (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"ב קע).

דף כב

- לח. א. באלו דברים חלוקים דיני אבלות על אביו ואמו שמתו, מאבלות על שאר קרובים?
ב. קריעה על המת – כיצד?
ג. חכם, נשיא ואב בית דין שמתו – כיצד נוהג הציבור באבילות?

א. על כל המתים כולם, מדחה מטתו (= ממחר ודוחק להוציאו) – הרי זה משובח. על אביו ועל אמו – הרי זה מגונה. היה ערב שבת או ערב יום טוב (או שהיו גשמים מזלפים על מטתו) – הרי זה משובח, שאינו עושה אלא לכבוד אביו ואמו.
על כל המתים כולם, רצה ממעט בעסקו, רצה אינו ממעט בעסקו (כשאינו בו מלאכה, או בדבר האבד. עפ"י נמוקי יוסף). על אביו ועל אמו – ממעט.

היה הולך ממקום למקום, התיירו לו לגלגל עם בני החבורה בסחורה בדבר האבד. ואפשר שאם נודע לו על מות קרובו בדרך, מותר לו למכור סחורתו שטרם עליה להובילה עמו (עפ"י תוס' להלן כו. וע"ש פירושים וחילוקי דינים נוספים).

על כל המתים כולם, רצה חולץ כתפו (= חליצת כתף היינו הוצאת הורוע מהקרע כדי לבנות עצמו ולהראות הקרע לכל. נמוקי יוסף). רצה אינו חולץ. על אביו ועל אמו – חולץ [ויכול להימנע משום כבוד הגדול שמבקש לחלוץ עמו, כמעשה שהיה בשני גדולי הדור].

- א. על אביו ואמו יכול לחלוץ בימין או בשמאל או בשניהם (נמוקי יוסף).
ב. כתב הרמ"א (יו"ד שמ, יז) שבזמן הזה לא נהגו בחליצת כתף כלל. ואולם יש מחכמי הספרדים שכתבו לנהוג כן (ע' במאור ישראל).

על כל המתים כולם מסתפר לאחר שלשים יום. על אביו ועל אמו – עד שיגערו בו חבריו.

א. אם גערו קודם שלשים יום – אסור בתספורת עד שלשים (פוסקים). ואם לא גערו כלל – נתנו הפוסקים שיעור גערה שלשה חדשים שמאו ודאי מותר לו להסתפר. וע' באגרות משה (יו"ד ח"ג קנו) ששיעור גערה הוא בערך פרק זמן כפול מרגילותו של אותו אדם להסתפר, ואם רגיל להסתפר בכל חדש, יכול להסתפר אפילו קודם שלשה חדשים.

נחלקו דעות הפוסקים אם שיעור גערה זה הוא מהגילוח האחרון או מתחילת האבלות (ע' מהר"ם שיק יו"ד שעא; אגרות משה יו"ד ח"ג קנז).

ב. נראה שרגל אינו מבטל דבר זה, וגם לאחר הרגל אינו מסתפר עד שיגער בו חבריו (תוס'). ויש דעות הסוברות שלאחר שלשים הרגל מבטל זמן הגערה, כשם שמועיל בשאר קרובים לפני שלשים (מזבא בנמוקי יוסף). וע' בשו"ת אגרות משה שם.

ג. נחלקו הדעות בין הפוסקים, אם דין זה אמור רק כלפי התספורת הראשונה או בכל משך י"ב חדש אינו מסתפר עד שיגערו או עד שיכביד שערו. וכן ראוי לנהוג לכתחילה, ובמקום הצורך יש להקל, וכפי שכתב הגרעק"א (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"ג קנז).

על כל המתים כולם, נכנס לבית השמחה לאחר שלשים יום. על אביו ועל אמו – לאחר י"ב חדש. אמר רבה בר בר חנה: ולשמחת מריעות (= סעודת מרעים ואוהבים. אבל לשמחת נישואין – אסור אפילו לאחר שלשים. תוס'). והקשו על דבריו. ואמרימר מסר בשמו שלשמחת מריעות מותר ליכנס לאלתר. ודוקא בסעודה שהיא פרעון למרעיו, אבל בלאו הכי אסור כל שלשים (ובאביו ואמו בכל אופן אסור עד י"ב חדש. רי"ף; יו"ד שצא, ב. ובשפת אמת תמה על מקור הדבר).

א. ישנן דעות המקילות בסעודת ברית מילה, שאינה של שמחה. ויש מחמירים (עתוס' ונמו"י). וכתבו התוס' בשם הר"א שאסור לאכול אפילו עם המשמשים, ואולם כניסה בלא אכילה מותרת. וכתב בספר מאור ישראל שהמנהג להקל בסעודת ברית מילה [וכתב שאף הרמ"א נראה שנקט לעיקר כדעה המקילה. וע' גם בשו"ת מהרי"ל קטז], ומנהג האשכנזים להחמיר כשהסעודה מחוץ לביתו (כדברי הרמ"א שצא, ב), מלבד לבעל ברית לאחר שבעה ובאב ואם לאחר שלשים (ע' פני ברוך כ, ד).

ושלא בשעת סעודה, מותר לו להשתתף שם ולטעום מיני מרקחת וכד', אך אם יש שם ריקודים או תזמורת יש להמנע מלהשתתף (הגרשו"א).

ב. אף על פי שאסור לאבל להזמין ולהזמן לסעודת מרעים במיני מרקחת ותרגימא, מותר להזמין אבל לסעודת בר מצוה או אירוסין, וגם מותר לאבל תוך י"ב חדש להשתתף ולברך את בעלי השמחה, וגם לטעום משהו וללכת. אך אם יש שם ריקודים או תזמורת יש להמנע מלהשתתף (מנחת שלמה ח"ב צו, יב).

ג. בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב קסט קעא) פסק שאב או אם רשאים להשתתף בחופת בניהם אפילו כשהם בתוך שבעה לאבלות [שנחשב להם כ'דבר האבד'] ובלבד שלא יאכלו שם במקום קבוע, אך רשאים לאכול באופן ארעי בכמה מקומות כדרך המשרתים. והמנגנים בכלי שיר יכולים לנגן כדרכם כי החתן והכלה אינם צריכים למעט משמחתם בשל כך. ובמקום שהדרך הוא שהאב יושב אצל החתן, רשאי לישב שם הגם שאומרים 'שהשמחה במעונו', אבל טוב שהוא לא יברך אלא יהא מהעונים.

ואולם בשאר קרובים כגון אח ואחות, אין להתיר להשתתף בחופה בימי האבל.

וכן יש חילוק לענין שאילת שלום לאבל, שבשאר קרובים מותר לשאול לאחר שלשים, ובאביו ואמו – רק לאחר י"ב חדש וכנ"ל. וכן חלוקים לענין קריעה, כדלהלן.

ב. על כל המתים כולם קורע טפה (ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם – ואין אחיזה פחות מטפח). על אביו ועל אמו – עד שיגלה את לבו.

אם קרע יותר מכדי שיגלה את לבו, אינו עובר משום בל תשחית מפני שעושה כן לכבוד אביו ואמו (עפ"י תוס' כו:), אבל בשאר קרובים אסור (כן כתבו כמה אחרונים עפ"י ב"ק צא: וי"א שאינו עובר כי בין כך הבגד מופסד, ומה שאמרו בגמרא שהמקרה יותר מדי עובר היינו כשמקרע כמה בגדים שלא לצורך. ע' פני ברוך פרק א הערה מט ובהערת הגר"י פ"ש וצ"ל בסוף הספר).

על כל המתים כולם, אפילו לבוש עשרה חלוקים אינו קורע אלא עליון. על אביו ועל אמו קורע את כולם. ואפיקרסותו (שעל ראשו. רש"י) אינה מעכבת. אחד האיש ואחד אשה. רבי שמעון בן אלעזר אומר: האשה קורעת (על אביה או אמה) את הבגד התחתון (משום צניעות) ומחזירתו לאחוריה, וחוזרת וקורעת את העליון.

א. יש מפרשים 'אפיקרסותו אינה מעכבת' – שאם היא מכסה את הקרע אין לחוש בכך. ויש מפרשים 'אפיקרסותו' – בגד הזיעה הדבוק בבשרו (עפ"י רמב"ם; נמוקי יוסף. ויש מפרשים שהוא בגד עליון. (עריטב"א. ונחלקו הט"ז והש"ך במהותו). ויש אומרים שלכתחילה יש לקרוע אפיקרסותו אלא שאין הקריעה מעכבת (עפ"י ראב"ד). וע"ע בשפת אמת).

ב. המנהג פשוט שאין קורעים 'טלית גדול' אף על אב ואם אעפ"י שלובשו תוך שבעה. ונראה הטעם שהוא כמעיל חורף וכד' שאינו חשוב בגד לענין זה (ע' הליכות שלמה תפלה פ"ג הערה כ). 'טלית קטן'; הנצי"ב כתב (משיב דבר סוף ה"ב) שאין צריך לקרעה, אבל יוצאים ידי חובת קריעה בה בת"ח שמת או בשעת יציאת נשמה. ויש מחייבים לקרוע גם הט"ק (עפ"י בנין יהושע ועוד. ובהדושים ובאורים (כב) צדד לחייב והביא ששמע בשם החזו"א שנתפק בדבר. והגרשו"א לא קרע – הלי"ש). על כל המתים כולם רצה מבדיל קמי שפה שלו (= אימרת הבגד בשפתו) רצה אינו מבדיל. על אביו ועל אמו מבדיל (כדי שיהא הקרע ניכר). רבי יהודה אומר: כל קריעה שאינו מבדיל קמי שפה שלו – אינו אלא קרע של תיפלות (ויקרעם לשנים קרעים – שנראים קרועים כשנים).

א. השלחן-ערוך פסק כתנא קמא. והרמ"א הביא שיש אומרים שגם על שאר קרובים צריך לקרוע השפה, וכן נוהגים.

ב. נראה שהבדלת שפה באב ואם מעכבת, ואם לא עשה כן כאילו לא קרע (עפ"י חדושים ובאורים הל' קריעה כד).

על כל המתים כולם שולל (= תפירה עראית בתפירות גסות) לאחר שבעה ומאחה (= תפירת קבע כדרכו) לאחר שלשים. על אביו ועל אמו שולל לאחר שלשים ואינו מאחה לעולם. והאשה שוללת לאלתר מפני כבודה. על כל המתים רצה קורע ביד רצה קורע בכלי. על אביו ועל אמו – ביד. על כל המתים כולם מבפנים (= תחת המקטורן. רש"י. ויש מפרשים: קורע בביתו). על אביו ועל אמו קורע מבחוץ. אמר רב חסדא: וכן לנשיא.

א. אם קשה להתחיל לקרוע ביד, קורע מעט בסכין ואח"כ ממשיך ביד (ערוך השלחן שם, יב).
ב. יש מי שכתב שטוב שהקריעה תהא ע"י אחר משום עגמת נפש וקבלת הדין (עפ"י מהר"י מולכו, מובא בפ"ת שמ"ק"א). ויש אומרים שעדיף לקרוע בעצמו. ויתכן שעל כן נהגו שאחד מאנשי חברה קדישא מתחיל לקרוע קצת בסכין ואח"כ האבל קורע בעצמו ביד (עפ"י בית יהודה כו, מובא בפני ברוך א, ט).

לדעת הראב"ד קריעה מדאורייתא. ואין כן דעת הרמב"ן התוס' והרא"ש.

ג. חכם שמת – בית מדרשו בטל.

א. כל שבעה – כדי שלא יתעצלו בהספדו (ראשונים). ולאחר ההספד אין תלמידיו מתקבצים לבית מדרשו אלא מתחברים שנים שנים בבתיהם ולומדים (עפ"י ראב"ד).

ב. מה שאמרו בית מדרשו בטל – היינו דוקא תלמידיו, אבל חבריו של המת וכד' אינם בכלל זה (עפ"י שו"ת משיב דבר ח"ה נו).

אב בית דין שמת – כל בתי מדרשות שבעירו בטלים, ונכנסים לבית הכנסת ומשנים את מקומם; היושבים בצפון יושבים בדרום, היושבים בדרום יושבים בצפון.

נשיא שמת – בתי מדרשות כולם בטלים ובני הכנסת נכנסים לבית הכנסת וקוראים שבעה ויוצאים (ואין מתפללים יחד בבית הכנסת אלא כל אחד לבדו בביתו). רבי יהושע בן קרחה אומר: לא שילכו ויטיילו בשוק אלא יושבים ודומים.

קריעת הנשיא – מבחוץ כנ"ל.

קריעת רבו ונשיא ואב בית דין הושו לקריעת אביו ואמו לענין איהו, שאינו מאחה הקרע לעולם.

על חכם חולץ מימין. על אב בית דין משמאל. על נשיא – מכאן ומכאן.

הרמב"ם כתב שהקורע על רבו צריך שיגלה את לבו, כעל אביו ואמו. ויש חולקים (עריטב"א; יו"ד רמב"ם, כה שם, ח).

דף כג

לט. א. האם אומרים שמועה ואגדה בבית האבל?
 ב. כיצד נוהג האבל בישיבתו עם הציבור בשבתות הראשונות לאבלותו?
 ג. מה דין האבל לענין נישואין?
 ד. מה דין האבל בגיהוץ ובלבישת כלים חדשים?

א. אין אומרים שמועה ואגדה בבית האבל. אמרו עליו על רבי חנניה בן גמליאל שהיה אומר שמועה ואגדה בבית האבל.

הרמב"ם והטשו"ע פסקו כתנא קמא. ואולם יש אומרים [בדעת הרי"ף] שהלכה כרבי חנניה בן גמליאל, וכן המנהג רווח ללמוד משניות וכד' בבית האבל. [ויש מיישבים המנהג עפ"י פירוש כמה מהראשונים, שהנידון כאן רק על חכם או נשיא שמת שבת מדרשות שלהם בטלים].

(עפ"י ערוך השלחן שעה, ט ועוד. והנצי"ב כתב שראוי ונכון שהאבל ישב בחדר בפני עצמו, אבל כשאי אפשר מותר גם אם נוכח שם הם יושבים ולומדים בפני עצמם ואין להם עסק עמו).

ב. שבת ראשונה אין יוצא האבל מפתח ביתו. שניה – יוצא ואינו יושב במקומו. שלישית – יושב במקומו ואינו מדבר. רביעית – הרי הוא ככל אדם. רבי יהודה מוסיף שבת אחת: שניה – אינו יוצא מפתח ביתו. שלישית – יוצא ואינו יושב במקומו. רביעית – יושב במקומו ואינו מדבר. חמישית – הרי הוא ככל אדם.

א. בשבוע שני [או שלישי לרבי יהודה] כשיושב שלא במקומו – לפי הגהת הב"ח אינו מדבר. אבל התוס' נסתפקו לומר שמא אין איסור לדבר אלא במקומו, וצדדו שלכך נהג ר"י שלא היה יושב במקומו עד שבוע רביעי, כי אילו היה יושב במקומו היה אסור לדבר, לכך ישב במקום אחר. ועוד צדדו לפרש הנהגתו, שמא הלכה בזה כרבי יהודה [אף על פי שלענין יציאה מביתו אין נוהגים כרבי יהודה] וכמו שאמרו בירושלמי.